

ՀԱՆԳՈՒՅԵԱԼ

Տ. ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՐԱՅԱՄԵԱՆ

Դու ՀԱՅԿ, զաւա՛կ վանեան, իբրեւ բողոք ազագում
ի հայրենի խնեցար գրրկաց, ընդ հուր անցեր եւ ընդ քուր.
Հոգւով գրւարք, մարմնով աշխոյժ, անուանեցար Տէր ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ.
Լե՛ր անվախ, զոհ եւ մուէր Տանն Յակովբեանց զանձն քո տուր:

Բարդէն Եպս. Կիւլէճեան

(1930 Յունիս 22, ձեռնադրութեան տոթով)

Եթէ անցած դարերուն, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան միանալ պիտի նշանակէր կամաւորապէս ընդունիլ կեանք մը պայքարի, զոհողութեան, զրկանքներու եւ անորոշ ու տխուր ճակատագրի, այժմ նոյն այդ կամաւոր մատուցումը կ'ըլլայ յանուն մեր ողբկան արժէքներու պահպանումին, մեր եկեղեցիի պայծառութեան եւ, մասնաւորաբար երուսաղէմի մէջ՝ Հայկական դարաւոր սրբատեղիներու եւ Հաստատութիւններու կորույթի պաշտպանութեան եւ խոհեմ մատակարարութեան: Այս իմաստով է որ երջանկայիշատակ Բարդէն Կաթողիկոսի ձօնը՝ «Լե՛ր անվախ, զոհ եւ մուէր Տանն Յակովբեանց զանձն քո տուր», իմաստ կ'առնէ եւ գեղեցիկ յայտնատեսութեամբ մը կը զծէ կեանքի ուղին նորոգ հանդուցեալ Հայկազուն Արքեպիսկոպոս Արաւհամեանին՝ որուն հետեւեցաւ ան անայլայլ հաւատքով, անչեղ կամքով եւ անխառն նուիրումով:

Երբ, իր վախճանումին դուժէն ընդարձացած, կը ջանանք գէթ քանի մը բառեր դնենք՝ լաւագոյն կերպով հանդուցեալին զիմացիծը ուրուագրելու, առանց վարանումի զինք կը կոչենք հայր, առաքինի եւ մուիրեալ հոգեւորական, դաստիարակ, եւ վերջապէս՝ ազգասէր եւ հայրենասէր հայրդի: Այս բոլորն էր ան միանգամայն. միշտ համեստ, միշտ ժպտուն, իր բաղձազան պարտականութիւններուն զլուխը, անվհատ, չորհնող եւ խորապէս լաւատես: Իր բարի հոգին միշտ աղուոր խօսք մը ունէր զիմացինին համար, կատակ մը, խրատ մը, մխիթարանքի բառ մը: Սակայն, արտաքին զուարթամտութեան եւ երեւութապէս հոգ չունեցող այդ անձնաւորութեան հոխի կար լուրջ, իրապէս գիտակից եւ իր պաշտօններուն տակ ճշնող անհատ մը: Ստատպահանջ էր նախ ինք իր հանդէպ եւ ապա՝ ուրիշներուն: Պարտաճանաչ կերպով, եւ մինչեւ իր վախճանը, կը հետեւէր կրօնական արարողութիւններուն՝ երուսաղէմ, հեռա-

ւոր կալկաթա եւ կամ Ս. Էջմիածին: Քաջ ծիսագէտ, մեր Եկեղեցիի ծիսարանին կորովի պաշտպանն ու պահպանողն էր, աւանդապահ մը՝ որ ծէսերու իմաստին թափանցած, հմայուած եւ սքանչացած կը մնար անոնց քրիստոնեայ եւ հայ գեղեցկութեամբ: Իր նախկին աշակերտները տակաւին կը յիշեն անշուշտ հանդուցեալին զայրոյթը՝ ամէն անգամ որ շարականի մը երգեցողութեան միջոցին ամենէն փոքր սխալն իսկ զործուէր: Եւ տակաւին, անխառն եւ բոլորանուէր հայրենասիրութեան տիպարն էր ան, հայրենասիրութիւն մը՝

որ, իր խորութեան իսկ պատճառաւ, անաղմուկ էր, լուրջ, գիտակցուած եւ անմար սիրով մը զսպանակուած: Իր հոգիին ու նկարագրին խորթ էին ոխը, քէնը, նախանձը. կրնար իր ոգեկան զանձերը «չաղ տալ աշխարհով մէկ», եւ միշտ ինքզինք աւելի հարստացած գտնել: Կազմի մը չէր, եւ սակայն ահաւասիկ իր մեկնումով յանկարծ կը զգանք չափը կորուստին որ մեզ կը հարուածէ. միայն հիմա՛ է որ յստակ կերպով կը գիտակցինք իր բռնած տեղին, իր կատարած զործին եւ չկարենալով զմեզ զսպել, կը մրմնջենք. «Աւա՛ղ որ այսպէս անմամանակ հեռացաւ մերմէ»:

* * *

Զատակն էր համեստ եւ աստուածաբան ամուլի մը՝ Յովսէփի եւ Գայ-
խանէի, ծնած 1908ին Վանի մէջ. երկու տարի վերջ ընտանիքով փոխադրուած
էին իրենց հայրենի գիւղը՝ Բերդակ. 1914-1915 Վանի հերոսամարտին փոք-
րիկն Հայկ իր ընտանիքով կը գտնուի Վան, ապա՝ կը հետեւի դաղթականնե-
րու երկար շարքին, դէպի Կովկաս: Միշտ իր ծնողքին հետ, կը բնակի հայկա-
կան դանազան զիւղերու եւ աւաններու մէջ, ինչպէս Ղամարլու (այժմ Արտա-
շատ), Ղարահամզալու եւայլն: Ղամարլուի մէջ կը յաճախէ դաղթականներու
մասնաւոր վարժարանը: 1918ին կը վերադառնայ Վան ծնողքին հետ, սակայն
շուտով կը սկսի Վասպուրականի Հայոց նահանջը, եւ պատանի Հայկ այս ան-
գամ կը փախի Սալմաստ (Պարսկաստան), անկէ՝ Պաղտատ: Ճամբուն վրայ
կը կորսնցնէ իր ծնողքը: Պաղտատի մէջ կը մտնէ Հայ Տարագրելոց Որբանոց
1919ին, իսկ յաջորդ տարի կ'անցնի Պարսա, խնամքին տակ Հ. Բ. Ը. Միու-
թեան Նահաւէթ-Օմարի Որբանոցին: 1922ին կը փոխադրուի Երուսաղէմ Հ. Բ.
Ը. Միութեան Արարատեան Որբանոցին հետ եւ իր Թափառումներուն վերջ մը
կը դրուի 1923 Սեպտեմբերի 26ին, երբ իրեն նման տաս որբ ընկերներով կը
մտնէ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան Ժառանգաւորաց Վարժարանը:

Ապահով եւ խաղաղ յարկի մը հովանիին տակ, տառապանքներէ եւ
վիշտէ ընդարմացած որբը կը գտնէ խոճալ այն միջավայրն ու պատեհութիւն-
ները, որոնք պիտի կերտէին Հայ Եկեղեցիի եւ Հայ Ժողովուրդի ապագայ
բեղմնաջան գործիչը: Դուբեան Եղիշէ Պատրիարքի, Կիւլէսէրեան Բարդէն Ե-
պիսկոպոսի (յետագային Կաթողիկոս Կիլիկիոյ) նման մեծ վարդապետ-դաս-
տիարակներու առաջնորդութեամբ, Ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ կը
պատրաստուի խումբը երիտասարդ մտաւորական-հոգեւորականներուն. Ժա-
ռանգաւոր սան Հայկ Արարահամեան 1925 Փետրուար 4ին Ուրար կ'ընդունի
Դուբեան Պատրիարքէն, իսկ 1926 Հոկտեմբեր 3ին՝ Սարկաւազութեան սուրբ
աստիճանը: Այդ թուականէն մինչեւ 1930 Յունիս կը հետեւի Ընծայարանի
բաժնի դասընթացներուն, եւ 1930 Յունիս 22ին Պատրիարքական Տեղապահ
Մեսրոպ Եպս. Նշանեանէն իրեն նման ութը ընծայաւորներու հետ կուսակից
քահանայ կը ձեռնադրուի, վերակոչուելով Հայկադուն արեղայ: Իրրեւ ա-
ւարտական թէզ, կ'ուսումնասիրէ Յովհաննէս Կաթողիկոս Օձնեցիի «Ճառ
Ընդդէմ Երեւութականաց»:

Քառասնամեայ իր արդիւնաւոր դործունէութիւնը կը սկսի ձեռնադ-
րութեան տարին իսկ, երբ իրեն կը յանձնուի Պատրիարքարանի դանձապետի
պատասխանատու պաշտօնը, զոր ձեռնհասութեամբ կը վարէ տասներկու ա-
միս: Ապա, մինչեւ 1936, կը վարէ Սուրբ Աստուածածնայ Տաճարին Տեսչու-
թիւնը պարտաճանաչութեամբ եւ քերթ սիրով: 1932ին կ'ընտրուի անգամ Ս.
Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովին, որուն ատենադպրութեան պաշտօնին կը կոչուի
շուտով:

Իր վարչական-կրօնական բազմազան զբաղումներուն ու պարտաւա-
նութիւններուն կողքին, ժամանակ եւ տրամադրութիւն կը գտնէ ուսուց-
չութեամբ ալ զբաղելու: Իրրեւ կրթական մշակ շատ մեծ է հանգուցեալ Սըր-
բազանին դերը Երուսաղէմի մէջ, իրրեւ ուսուցիչ Պատրիարքարանի Սրբոց
Թարգմանչաց Վարժարանին, եւ մանաւանդ իրր Տեսուչ Ժառանգաւորաց
Վարժարանին եւ Ընծայարանին: 1932ին է որ կը սկսի իր ուսուցչական դոր-
ծունէութեան, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանին մէջ դասաւանդելով, փոխն ի
փոխ, Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւն, Հայոց պատմութիւն, զբարար, մատե-

նադրութիւն եւ եկեղեցական երաժշտութիւն: Դաստիարակչական իր բազմամեայ գործունէութեան ընթացքին, հանդուցեալ Տ. Հայկազուն Սրբազանը մնաց խտտապահանջ այլ արդար ուսուցիչը, միշտ իր աշակերտներուն բարեքօյլը մտահոգ, անոնց հետ եւ անոնց պէս մտածող իրաւ հայր մը:

1936-1941 տարիներուն մեծ ձեռնհասութեամբ կը վարէ Գոսպէի Հայոց հովուութիւնը, ինչպէս նաեւ Տեսչութիւնը տեղւոյն նորարաց Ս. Գլխաղիւր վարժարանին:

1941ին կը վերադառնայ Երուսաղէմ եւ կը նշանակուի Ս. Աթոռոյս Կալուածոց Տեսուչ. շատ պատասխանատու պաշտօն՝ զոր կը վարէ մինչեւ 1957, ժրջանութեամբ եւ կորուստով, Հայ Երուսաղէմի շինութեան եւ պաշտօնութեան նախանձախնդրութեամբ:

1951ին իրեն կը արուի նաեւ լուսահանութեան պաշտօնը, զոր կը վարէ մինչեւ 1957:

Ս. Գալիանէի եկեղեցիին մէջ, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն

Ա. Վեհափառ Հայրապետը կը խօսի դամբանականը:

Իսկ յաջորդ դարի, 1952ին, կը նշանակուի Տեսուչ Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի: Մինչեւ 1957, մօտ հինգ տարի, ամենէն արդիւնաւոր կերպով կը կազմակերպէ ու կը վարէ Ս. Աթոռոյս դպրեմանքին բարոյական թէ կրթական կեանքը, բարի համբաւ եւ քաղցր յիշատակ ձգելով ուսուցիչներու, սաներու եւ պաշտօնեաներու մօտ:

1954ի Մայիսին կը մեկնի Ս. Էջմիածին, մասնակցելու հոգեւոյս Տ. Տ. Գէորգ Զ. Կաթողիկոսի թաղման արարողութեան, իրր ներկայացուցիչ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան: Նոյն հանգամանքով, 1955ի Հոկտեմբերին դարձեալ կը մեկնի Ս. Էջմիածին եւ կը մասնակցի Ամենայն Հայոց Հայրապետ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Վեհափառ Կաթողիկոսի ընտրութեան, ներկայ կ'ըլլայ օծման հանդիսութեան եւ, Հոկտեմբեր 6ին, եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի նորընտիր Հայրապետէն:

Արդարօրէն վարձատրուած, կը վերադառնայ Երուսաղէմ եւ հաղիւտարի մը եւս իր օգտակար աշխատանքը նուիրարեւրած Ս. Աթոռին, Էջմիածին կը հրաւիրուի Վեհափառ Հայրապետէն: 1957ի Հոկտեմբերին հանդուցեալ Սրբազանը վերջնականօրէն կ'ուղևորուի Ս. Էջմիածին, ուր նախ իրեն կը վստահուի հոգևոր ճեմարանի վերատեսչութիւնը: Ապա, իրեն կը յանձնուին Մայր Աթոռի լուսարարապետութիւնն ու Գերագոյն Հոգևոր Խորհուրդի ատենապետութիւնը, զորս մեծ պարտաճանաչութեամբ կը վարէ մինչև իր վաճաճումը: Նոյն շրջանին, երկու տարբեր առիթներով երկար եւ սպասող ճամբորդութիւններ կը կատարէ հակառակ իր տարիքին եւ թոյլ առողջութեան, իբրեւ Հայրապետական Պատուիրակ Հեռաւոր Արեւելիի Հայոց:

Կը վախճանի 1972 Յունուար չորսին, արեան զեղումի հետեւանքով եւ կը թաղուի Ուրբաթ, Յունուար 7ին, Ս. Գայիանէ վանքի միաբանական գերեզմանատան մէջ:

* * *

Եւ այսպէս, խորհրդաւոր կարգադրութեամբ մը, յաւէտ սիրելի Հայկազուն Սրբազան կը հանդիս Ս. Էջմիածնի եւ Արարտաի շուքին, հայրենի սուրբ հողին դիւրկը, քիչ հեռու այն վայրէն՝ ուր, զեղեցիկ օր մը, իր աչքերը բացած էր այս աշխարհին եւ ուրկէ մարդկային բոնութիւնն ու զաղանութիւնը գինք խլեր ու վտարեր էին, առնելէ ետք իր ծնողքն ու պարագաները: Երկար, յողնեցուցիչ այլ զեղեցիկ շրջանակ մը գծելէ ետք, իր կեանքը ահաւասիկ կուգայ աւարտի մը՝ նոյն եւ միակ հողին վրայ, որուն աէրը անմար կրակ մըն էր իր զգայուն սրտին մէջ:

Կը մեկնի՝ հանդարտ խիղճով եւ արդար վստակի մը առթած զոհունակութեամբ: Կը մեկնի՝ խաղաղութեամբ եւ դրեթէ լուռ, այնպէս, ինչպէս ապրած էր ու գործած:

Կը մեկնի՝ ափսոսանք մը ձգած իր ետին: Կը մեկնի՝ երբ, հակառակ իր տարիքին, կը մրմնջենք. «Այս որքա՛ն անժամանակ եւ շուտ»:

Բոլոր իր ծանօթները — եւ անոնք բազմաթիւ են, մայր հայրենիքի թէ սփիւռքի մէջ —, իրմէ պիտի պահեն լաւագոյն յիշատակներ, իսկ Հայութիւնը գինք պիտի յիշէ իբրեւ նուիրուած եւ պարտաճանաչ եկեղեցական մը, խորապէս ազգատէր Հայ մը եւ, ի վերջոյ, իբրեւ տիպար Մարդ մը:

Թող հայրենի սուրբ հողը թեթեւ գայ իր յողնած ոսկորներուն:

ԿԱՐԳ ՎԵՐՁԻՆ ՕԾՄԱՆ ԵՒ ԹԱՂՄԱՆ Տ. ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԱՐՔԵՊՍ. ԱՐԲԱՀԱՄԵԱՆԻ

Հանգուցեալ Տ. Հայկազուն Արքեպս. Արքահամեանի վերջին օժման եւ քաղման կարգը կատարուած է Յունուար 7ին, Ս. Գայիանէի վանքին մէջ: Ստորեւ նկարագրութիւնը տխուր այդ արարողութեան, զոր կը փաղեմք Մայր Աթոռի պաշտօնաբերք «Էջմիածին» ամսագրի Յունուարի քիւլէն:

Յունուարի 4ին, Երեքշաբթի օրը, ժամը 16ին, հանդուցեալ Սրբազանի մարմինը եկեղեցական Թափօրով լուսարարապետարանից փոխադրուած է